

Soós Lajos emlékezete

ABSTRACT: (*In memoriam Lajos Soós.*) – Dr. Lajos Soós FHAS, a true giant in the history of Hungarian malacology, passed away on August 28, 1972. His life started with hardships being partly orphaned and his family being poor. He studied in the liceum of Sopron with the help of the Evangelical Church, and later graduated in natural history. He was teacher in Déva (Transylvania), and he worked at the Hungarian Natural History Museum from 1903. He was the first malacologist in the museum after 50 years. Throughout his long life, he has published numerous scientific papers, most notably his monograph on the Mollusc fauna of the Carpathian Basin in 1943.

He has built a collection and library that was widely appreciated in Europe. A Soviet bombing raid in 1956 brought destruction to this collection after the hard work of half a century. But Lajos Soós started from ground zero. An international network of researchers helped him rebuild the collection and library through devoted collecting expeditions and donations. At this time, his main task was identifying and cataloguing the incoming material.

Taxonomist achievements were paramount describing 62 taxa new to science. Several exquisite snail species in the Carpathian Basin has been named after him, e.g. *Soosia diodonta*, and the clausiliid *Alopia soosiana* amongst others.

His colleagues and even most members of the generation following his footsteps have passed away. The duty of our generation is to carry forward the heritage of Lajos Soós, and making sure that all following malacologists know and transfer the knowledge he founded. Generations of researchers to come will be inspired by his long and rich body of work throughout his life not lacking hardships. His work is commemorated by the periodical Soosiana, Hungarian malacological journal, published as new series since 2011 by the Hungarian Malacological Society founded in 2008.

Lajos Soós, retired director of the Zoological Department of the Hungarian Natural History Museum, will be remembered by long lasting appreciation and respect.

The Hungarian Malacological Society erected commemorative plaques at his place of birth, Magyargencs, and at his last place of residence in Budapest in 2012.

Igen nagy megtiszteltetésnek tartom, hogy egy ekkora kvalitású, nagy tudású és példamutató életű emberre emlékezhetek.

Soós Lajosban, a Magyar Tudományos Akadémia 1989-ben rehabilitált rendes tagjában mi, mai malakológusok vitathatatlanul az eddig élt legnagyszerűbb elődöt tiszteljük. Nem csak kiváló nyelvezetű, óriási számú népszerűsítő és tudományos cikke íróját, korának Európa hírű szaktekintélyét, a Természettudományi Múzeum Mollusca osztályának vezetőjét és felvirágzatát, de kiváló állatanatómust, magántanárt és az akkorai Állatorvosi Főiskola előadóját is. E felsorolás messze nem teljes Lajos bácsi – ahogy a Múzeumban 85 éves koráig szólították - segítőkész, emberséges és kollegiális oldala nélkül. Későbbi méltó utódja, Pintér László „Ernő atya” néha mesélt nekünk, kis gimnazistáknak a nagy elődről, de amikor először vehettük kezünkbe Soós Lajos egyik fő művét, a Kárpát-medence Mollusca-faunája című, 1943-ban írt, de mindenáig használatos alapművét, el tudtuk képzelní a malakológia óriásának tudását. Pedig! Mind élete és később pályája nagyon nehezen indult és a sors, a későbbiekben sem kényeztette el, hosszú élete folyamán számos nehézség hátráltatta, mindhiába. Életbölcsessége, jellemzősége, derűje és munkakedve átsegítette a problémákon.

1879. február 6-án született a Vas megyei Magyargencsen (1. ábra). Édesapja idejekorán a Morbus hungaricus áldozatává vált, így a hét évesen félárva kisfiú gyerekkorára a nagy szegénység volt jellemző. Sok nélkülözés után, a soproni evangéliikus liceumban kezdte és 1898-ban érettségivel be is fejezte középiskolai tanulmányait. 13 éves korától korrepetálással tartotta fenn magát, tehát korán kezdte a munkát, ami megacélozhatta erejét.

A budapesti egyetem történelem-latin szakán kezdett, de csalódott és átiratkozott a természetrájz szakra. Nyomasztó anyagi gondjai miatt díjnoki állást vállalt a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárában. Ezután 1900-ban Herman Ottó mellett, a Magyar Ornithológiai Központban vállalt munkát. Ekkoriban – ahogy önéletrajzában írja – „meleg ételt csak vasárnaponként ettem egy kifőzdében” és „a szórakozás fogalma ismeretlen volt előttem, az természetes, hiszen minden, a díjnokoskodástól szabad időmet előadások látogatására meg a tanulásra kellett fordítanom.”

A sok nyomorgás és éhezés megtette hatását: súlyos tüdővérzést kapott, ezért az orvosok eltiltották Budapesttől. Így került Dévéra tanárnak, de nem bírta a sok beszéddel járó munkát és a tüdőbaj újra elővette.

Ekkor jött a „deus ex machina”: 1903-ban Daday Jenő helye megüresedett a Nemzeti Múzeumban és Soós elnyerte az állást, hamarosan II. osztályú segédőrré nevezték ki. Horváth Géza igazgató igencsak megörült, hogy Soós a puhatestűekkel kíván foglalkozni, mert Frivaldszky Imre nyugdíjba menetele, 1851 óta, ennek az állatcsoportnak nem volt gazdája.

Már egy éven belül, 1904-ben megjelent első, igazán jelentős tudományos munkája, „Magyarország Helicidái” címmel. Végre tanulmányutakra mehet: Bécsbe és Zágrábbba később Berlinbe, Frankfurtba, Brüsszelbe, Párizsba és Londonba. Így tanulmányozhatta korának legnagyobb gyűjteményeit, melyek segíthettek kialakítani elképzelését az itthoni gyűjtemény megtervezéséhez, melyet nem csupán rendbe hoz, de 1906-ra egy kis laboratóriumot is kialakít, megkönnyítve ezzel a szövet- és szervtani mikroszkópi, valamint az anatómiai-egyedfejlődéstani munkát. Ennek első eredménye egy, a maga korában igen jelentős mű: a *Helix arbustorum* hím csírasejtjének fejlődéséről. E tanulmányért 1910-ben az Akadémia Vitéz-féle pályázatán külön díjazásban részesült.

1907-ben két nagy gyűjteményt kellett az eddigi anyagok közé beépítenie, az ifjabb József főherceg által adományozottat mintegy 30000 aranykorona értékűt és a Kornis Emil gyűjteményt. A jövendő nagy gyűjtemény alapja volt még, a 10-es években vásárolt Brancsik-féle anyag. Ezekből Soós kiállítást is készített a Múzeumban, mely 30 évig állt fenn.

Az első világháború után az állattan és a parazitológia előadója volt az Állatorvosi Főiskolán.

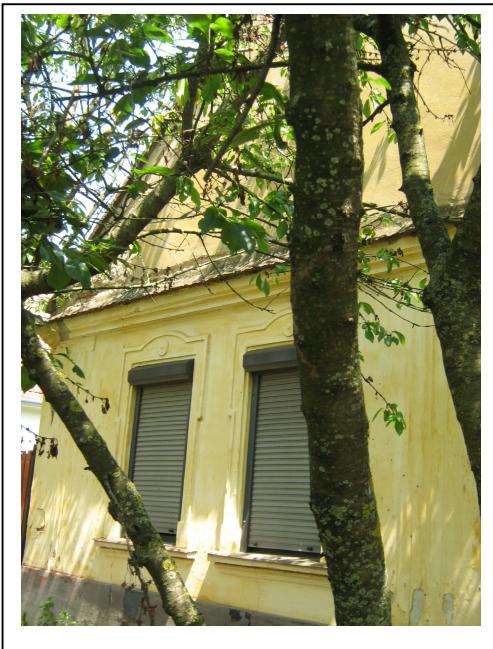
A gyűjtemény fokozatos fejlesztését szolgálták Soós Lajos malakológiai gyűjtőútjai, elsősorban a Kárpátokban, Horvátországban és Dalmáciában. Mai utójával, Fehér Zoltánnal 2004-ben megismételtük az egyik, a Velebitbe vezetett úját és megállapítottuk, hogy az akkori viszonyok között, a sokkal nehezebb közlekedés mellett, komoly gyűjtőeredményeket ért el.

Soós Lajos volt az első, aki felismerte, hogy a ma élő Mollusca-fauna kulcsa a pleisztocén rétegekben keresendő és megállapításai a glaciálisok és interglaciálisok, valamint a posztglaciális időszak és a ma élő fauna térbeli elhelyezkedése, areája, mai életmódja a klíma és vegetáció, valamint a fauna dinamikus változásainak összefüggésében értelmezendők. Hasonló koncepció alapján alkotta meg a magyar fauna első, valóban tudományos alapú Magyarország és a Kárpátok területére vonatkozó állatföldrajzi felosztását. Munkája alapja lett korának szinte valamennyi, más állatcsoport alapján végzett zoogeográfiai felosztásnak.

Erről a rendkívül alapos, hatalmas tényanyagon alapuló elméletről, azóta is viták zajlanak, de malakológiai szempontból kimondható, hogy fő vonalaiban igazak és még mára sem avultak el.

Élete fő műve – mely könyvespolcomon most is szemez velem – a már említett Kárpát-medence Mollusca-faunája. Negyven év szakadatlan munkája gyümölcsüként akadémiai nagydíjjal tüntették ki. Ez az első összefoglaló mű a Kárpátok és medencéinek Mollusca-faunájáról, melyben minden, amit az akkori időben hazánk és a Kárpátok

vonulatainak puhatestű faunájáról tudtunk, főként Soós Lajos saját vizsgálatai alapján, monografikus feldolgozásban látott napvilágot.



1. ábra. Soós Lajos szülőháza Magyargencsen
(Foto: Sudár Soós Emőke).



2. ábra. Soós Lajos sírja, Farkasréti temető
27-es parcella (Foto: Sudár Soós Emőke).

Taxonómiai munkásságáról csupán annyit, hogy azóta sincs magyar malakológus, de más nemzetiségbeli sem sok, aki 62 új taxont vezetett volna be a tudományba. Két legkedvesebb és legkülönösebb Kárpát-medencei csigánk, a *Soosia diodonta* és a Clausiliidák közé tartozó *Alopia soosiana* több más faj között, méltóképpen viseli a Soós nevet.

Egyik legszebb tanulmánya az akkor hazánk sajátos csiga neméről, az *Alopia*-genusról szól. Önálló vizsgálatokon nyugvó kritikai monográfia, amely nyugvópontra nyugtatta e sajátságos, sokszor ellentétesen (itt jobbos) csavarodású fajok, fajpárok rendszertani problémáit. Dean J. Davy a neves és azóta is komoly lapnak tartott Journal of Conchology 1932. évfolyamának 264. lapján azt írja Soós Lajos e munkájáról, hogy alkalmasint ez a leglenyűgözőbb monográfia, amelyet európai genusról valaha is írtak.

Munkásságának nem elhanyagolható része az ismeretterjesztő és közéleti tevékenység. Kiváló tollú író volt, de szerkesztette a Természettudományi Társulat jubileumi kiadványát, a Brehm-sorozatot és 1908-1918-ig valamint 1927-1944-ig az Állattani Közlemények nevű, a zoológusok számára máig fontos kiadványt. Entz Gézával közösen írt könyve, az Élet a tengerben, a magyar ismeretterjesztő irodalom korának egyik legsikerültebb alkotása volt.

Az eddigiekben Soós Lajos munkásságát kívántam bemutatni, mint egy olyan ember életét, akinek hosszú 92 évét a lankadatlan munka töltötte ki. Ahova eljutott, különösen nagy hátrányból jutott, de a saját erejéből. Életének mélypontjainak bemutatása az utókor számára lehet hasznos: a gyermekévek szegénysége, az ifjúkor éhezése és betegeskedések, majd a Tanácsköztársaság utáni megtorlás és bosszúhadjáratok: fegyelmit kapott és a ranglétrán csak azért nem léphetett előre soha többé, mert 1919-ben igazgatói utasításra, a munkásság számára szervezett előadás sorozatot és az elsőt Ő maga is tartotta. Ennek következtében, 56 éves korában, ereje teljében, pályája csúcsán kényszerült nyugdíjba.

Az ennél is nagyobb csalódás a háború után érte. Az Akadémia ujjászervezése során nem rendes, csak jogfosztó jelleggel, tanácskozó tagként vették figyelembe. Ezt a súlyos igazságtalanságot, hibát, csak sok évvel a halála után hozta helyre és szolgáltatott legalább a családnak igazságot a Magyar Tudományos Akadémia, amikor fiát, Soós Árpádot levélben értesítette édesapja rehabilitációjáról.

A feketeleves még csak ezután következett: 1956. november 5-én, a forradalom leverésének napjaiban, egy valószínűleg célirányos szovjet gyújtóbomba megsemmisítette mindenzt, amiért Soós Lajos sok évtizeden keresztül élt és dolgozott. Megsemmisült az Európai hírű csodálatos és egyben soha nem pótolható gyűjtemény, a hozzá tartozó óriási mennyiségű, addig fel nem dolgozott és így soha meg nem ismert anyag, valamint a ládaszámra a gyűjteményben a feldolgozást váró, főként az alföldi fűrásokból származó fosszilis anyag. A tűz martalékává vált a rendkívül értékes malakológiai szakkönyvtár, valamennyi kéziratos anyag, rajzok és feljegyzések, köztük a Kárpát-medence pleisztocén csigafaunájáról írt és kiadásra előkészített 800 oldalas kézirat: szó szerint minden elpusztult.

Soós Lajos minden előlről kezdett. Segített neki ebben nemzetközi ismertsége, szolidaritásból számos külföldi kutató és több európai múzeum is támogatta, szervezett gyűjtés indult az anyag és a könyvtár pótlására. Ennek a gyűjteménynek az alapjait – csakúgy, mint a régit – Soós Lajos teremtette meg. Ekkor anyag híján, új tudományos anyag feldolgozása lehetetlen volt, a fő feladat a beérkező nagyszámú téTEL meghatározása és rendezése volt.

Ma már senki nem él Soós Lajos kortársai közül, azok is eltávoztak, akik a következő generációt alkották. Már az én korosztályom is inkább kifelé ballag. Feladatunk tehát nem lehet más, mint az olyan hatalmas elődök, mint Soós Lajos emlékének őrzése, műveinek megismertetése, hatalmas tudásanyagának továbbadása az új generációknak. Ők meríthetnek erőt és kaphatnak példát, ebből a küzdelmes, hosszú és gazdag életútból. A Soosiana nevű, a nagy elődnek, már a címben is méltó emléket állító malakológiai kiadványt 2011-től végre ismét a magyar malakológusok, a Magyar Malakológiai Társaság adja ki, reméljük nagyon sokáig.

1969-ben a Munka Érdemrend Arany fokozatát kapta meg a kormánytól.

Negyven esztendeje, 1972. augusztus 28-án hunyta le örökre szemét, szeptember 11-én a Természettudományi Múzeum saját halottjaként temette el (2. ábra). Mi pedig a kései utódok, nem műlő tisztelettel és megbecsüléssel emlékezünk a Magyar Nemzeti Múzeum Állattárának nyugalmazott múzeumi igazgatójára, a nagy malakológusra, Soós Lajosra.

ERŐSS Zoltán Péter
H-1151 BUDAPEST
Bem u. 36.
E-mail: erospeter@hotmail.com